

5.HAFTA

K. Marx

Marx'ın düşünsel kaynakları genel olarak bildirilirken, altı çizilen, Alman felsefesi, Fransız sosyalizmi ve İngiliz ekonomi düşüncesidir. Alman felsefesinde Hegel'in diyalektik teorisi, Feuerbach'ın yabancılaşma ve materyalizmi; İngiliz ekonomisinde Adam Smith ve David Ricardo'nun politik ekonomisi, değer teorisi; Rousseau başta olmak üzere Fransız eşitlikçi ve sosyalist teorileri, Marx'ın düşüncesinde sentezlenir.

Bu ifadeler, aynı zamanda Marx'ın felsefi problem alanını, kavrama biçimini ve problemlere ilişkin çözüm önerisini de özetlemektedir. Onun problemleri, temel olarak doğa, insan, toplum ve devlet konularına doğru gelişir. Entelektüel gelişimi doğa felsefesi ile başlar, hümanist bir kavrayışla işleyen felsefe tutumu ile gelişir; politik-ekonomi konuları ile analizini genişletir ve tarih ve politik felsefe ile de nihai çözüm alanını oluşturur.

“İnsanın doğası” temel sorundur. “İnsan doğası” ile kastedilen, onun toplumsal doğasıdır.

Marx, “insanın toplumsal doğası” sorununu, “tarihsel süreç” kavramı bağlamında çözümler.

Marx'ın “tarihsel süreci” kavrayışı, onun “tarihsel materyalist” teorisini oluşturur. Tarihsel materyalist kavrayış, Marx'ın insanın toplumsal doğasının gelişimini tarihsel süreç içinde kavrayan felsefi bir kavrayıştır. Bu kavrayış biçimi, yani tarihsel materyalizm Marx'ın tarih ve toplum teorisini içerir.

Bu tarih ve toplum teorisi, insanın “yabancılaşma”sını (yabancılaşmış emek) ve yabancılaşmanın nedeni olan “üretim tarzının” değiştirilerek “yabancılaşmanın aşılması”nı (kapitalist toplumun ortadan kaldırılmasını) açıklar.

Tarihin ve toplumun gelişimini açıklayan anahtar kavramı “sınıf çatışması” teorisidir. “Sınıf” ve “sınıf çatışması” teorisi, Marx'ın tarihsel materyalist kavrayışının temelindeki dinamiktir. Bu tarihsel materyalist kavrayışa göre tarih, sınıf çatışmalarının gelişim tarihidir.

Tarih ve toplumun gelişim tarihinin açıklanmasının metodu, diyalektiktir.

Tarihin diyalektik devinimi (ya da sınıf çatışmalarına dayalı tarih), sınıfsız toplum olarak “komünist toplum” modelinde son bulacaktır.

Diyalektik Yöntem

Marx yöntem sorununu “politik ekonominin yöntemi” ve “diyalektik yöntem” kavramları aracılığı ile tartışır.

Ekonomi Politığın Eleştirisinin Temelleri (1857-1858) döneminde Marx, ekonomi politik eleştirisini, tarihsel materyalist bir eleştiri olarak düşünür. Marx'ın politik-ekonominin

yöntemi olarak düşündüğü tarihsel materyalist açıklama yöntemi, Marx'ın *Alman İdeolojisi*'nden beri geliştirdiği tarihin ekonomik bağlamda açıklama yöntemidir.

Marx'ın geliştirdiği bu politik ekonominin açıklanması yönteminin gerisinde, Hegel'in *Mantık Bilimi*'ndeki diyalektik metodu vardır.

Kapital'in önsözünde “diyalektik bir yöntem” benimsediğini söyler, kendisi için diyalektiğin, “bir açıklama biçimi olduğunu” vurgular. Buna göre Marx'ta diyalektik düşünce, ekonomi politığın eleştirisinin yöntemidir.

Marx'ın diyalektiği Hegel'i izlese de, önemli değişikliklere uğramıştır. Hegel'in diyalektiği soyuttan somuta doğru işler. Marx ise diyalektiği maddeci bir temelden hareketle işler.

Marx'ın *Kapital*'in Önsözünde bildirdiğine göre: “Diyalektiğin Hegel'in elinde gizemleştirilerek bozulması, onun diyalektiğin genel hareket biçimlerini bütüncül ve bilinçli bir biçimde sunan ilk kişi olduğu gerçeğini asla ortadan kaldırmaz. Mistik kabuk içerisindeki akılcı özü keşfetmek için, diyalektiğin ayakları üzerine oturtulması gerekir.”

Bu bağlamda Marx'ın diyalektik yöntemi, üretici güçlerin gelişimi ile üretimin toplumsal ilişkileri arasındaki çelişkilerin dinamiğini ve daha genel olarak, kapitalist toplumun çatışmalarını ve çelişkilerini ifade eder.

Bu bağlamda diyalektik, Marx'ın çözümleme metodolojisidir.

Buna ek olarak Engels, diyalektiği hareketin bilimi olarak tanımlar: “Dış dünyadaki ve düşüncedeki genel devrimin yasası üzerindeki bir bilimdir” diye tanımlar.

“Hegelci diyalektiğin gizemleştirici yönünü neredeyse 30 yıl önce, henüz moda olduğu bir zamanda eleştirdim. Fakat tam da *Kapital*'in ilk cildi üzerinde çalıştığım sıralarda, bugünün eğitimli Almanya'sında meydanı boş bulan, hırçın, küstah ve vasat bir taklitçiler takımı (Epigontum), gözü pek Moses Mendelssohn'un Lessing zamanında Spinoza'ya yaptığı gibi Hegel'e "ölmüş eşek" muamelesi yapmanın tadını çıkarıyordu. Bunun içindir ki, kendimi açıkça bu büyük düşünürün öğrencisi ilan etmişimdir ve değer kuramı üzerine olan bölümün şurasında burasında onun kendine özgü ifade biçimi ile cilveleştirdiğim olmuştur. Diyalektiğin Hegel'in elinde maruz kaldığı gizemleştirme, onun genel hareket biçimlerini kapsamlı ve bilinçli bir şekilde ilk önce Hegel'in ortaya koymuş olduğu gerçeğini hiçbir şekilde gölgeleyemez. Hegel'de diyalektik baş aşağı durur. Gizemsel kabuğun içindeki rasyonel özü bulmak için, tersine çevrilmesi gerekir.

Gizemlileştirilmiş biçimi ile diyalektik, var olanı yüceltir görüldüğü için, Alman modası olmuştu. Oysa, rasyonel biçimi ile diyalektik, burjuvazi ve onun doktriner sözcüleri için rezil ve iğrenç bir şeydir; çünkü, diyalektikle var olanı olumlu bir şey olarak kavradığımız anda onun olumsuzlanmasını, zorunlu olarak yok olacağını da kavrarız; çünkü, diyalektik her oluşmuş biçimi, akan bir hareket içinde ve dolayısıyla bunun yok olup gidici yanını da gözden ayırmadan kavratır; çünkü, diyalektik hiçbir şeyin altında kalmaz, özünde eleştirici ve devrimcidir.

Kapitalist toplumun çelişkilerle dolu hareketi, kendisini pratik burjuvaya en açık ve seçik şekilde, modern sanayinin içinden geçtiği dönemsel çevrimin inişli çıkışlı seyrinde ve bunun doruk noktası olan genel bunalım sırasında hissettirir. Genel bunalım, henüz ön aşamalarında olmakla birlikte bir kez daha yola çıkmış bulunuyor ve hem gösteri alanının evrenselliği hem de etkisinin yoğunluğu sayesinde, diyalektiği, yeni kutsal Prusya-Alman imparatorluğunun türedilerinin bile kafalarına sokacak.”

(K. Marx, *Kapital I*, “Almanca İkinci Basıma Sonsöz”, (çev. N. Satılğan), Yordam Kitap, 2011, s.29.)

Tarihsel Materyalizm

Marx’ın tarihsel materyalist kavrayışı, tarihsel süreçlerin anlaşılması ve açıklanması için diyalektik metodun uygulanmasını içerir. Buna göre tarihsel materyalizm, tarihin diyalektik gelişiminin açıklanmasının kuramıdır. Diyalektik olmasının yanı sıra, “materyalist” ve “ekonomist” açıklamalar, bu kuramın niteliğini oluşturur.

Tarih Hegel’in varsaydığı gibi soyut bir tinin açılımı ve gerçekleşmesi değil, ekonomik terimlerle açıklanabilen maddi temellerden hareketle, belirli yasalarla diyalektik olarak işleyen bir yapıdır.

Marx’ın tarihsel materyalizmine göre tarihsel gelişmeler maddi koşulların üretim tarzı tarafından belirlenir. Tarihsel devrim insanın gereksinimlerini üreten eylemleri ile başlar. Ancak bu üretim biçimi, süreç içinde “ihtiyaç” kavramını aşarak “kar” için üretime dönüşmüştür. İşte bu dönüşüm ya da üretim biçimi, üretim ilişkilerini; böylece de ekonomik ya da toplumsal sistemleri ortaya çıkartmaktadır.

Marx ve Engels, toplumlarının tarih içindeki gelişmelerini, birbirini takip eden dönemler – toplumsal sistemler- olarak ayırırlar. Bu ayrım, üretim araçlarına ve mülkiyet ilişkilerine göre yapılır. Buna göre: *İlkel komünizm*: Avcı ve toplayıcı dönemde, paylaşılan mülkiyete ve ilkel demokrasiye dayanan kooperatif aşiretler, kabileler dönemidir. *Kölelik*: Toplumun kabileden şehir devletine geçtiği, köle emeğinin üretim gücü olduğu, özel mülkiyetin ve aristokrasi sınıfının ortaya çıktığı, tarımın yaygın olduğu toplumsal dönemdir. *Feodalizm*: Kralın da dahil

olduğu aristokrasinin yönetici sınıf haline geldiği, dinin önemli bir yer tuttuğu bu dönemin üretim sistemi toprak mülkiyetine dayanır. *Kapitalizm*: Burjuva sınıfının yönetici, proleterya da ezilen sınıf olduğu, parlamenter demokrasinin yaygın politik sistem olduğu; piyasa ekonomisinin işlediği ve üretim araçlarına ağırlıklı özel mülkiyetin sahip olduğu dönemdir. *Komünizm*: İşçi sınıfının yaptığı devrim sonrası üretim araçlarının mülkiyetinin kalktığı, buna bağlı olarak sınıfsız ve mülkiyetsiz bir toplumun ortaya çıkacağı tarihsel aşamadır.

Bu tarihsel materyalist yaklaşıma göre tarihin işleyişinde belirleyici olan “üretim biçimi”dir. Maddi üretim biçimi (“alt yapı” –yani, ekonomi), düşünce biçimlerini (“üst yapı” –yani; düşünce, sanat, ideoloji gibi kültür öğelerini) belirler.

Bu ilke, Marx’ın “*maddeyi belirleyen düşünce değil düşünceyi belirleyen maddedir*” varsayımı tarafından belirlenir.

Marx’ın bu yaklaşımı, sıklıkla “mekanik determinizm” ile karıştırılır ve eleştirilir. Bunun nedeni, Marx’ın tarih ve toplum olgularını “altyapı”, “üstyapı”, “üretim tarzı”, “üretim araçları”, “üretim ilişkileri”, “maddi üretim biçimleri”, “toplumsal biçimler” gibi ekonomi içerikli kavram ve kategoriler ile açıklamasından kaynaklanır.

Oysa Marks, *Feuerbach Üzerine Tezler*’de açık bir şekilde mekanik materyalizme karşı tarihsel-toplumsal insan fikrini vurgular ve praxis kavramını öne çıkartır.

Marx, sosyoekonomik değişimlere belirli bir tarihsel zorunluluk perspektifinden bakar. *Komünist Manifesto*’nun giriş cümlesi: “Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir.”

Buna göre tarih, ekonomik içerikli toplum kavramı ile açıklanmış olsa da, insanın belirleyici rolü dışarıda bırakılmamıştır. *Kutsal Aile*’de açıkça vurgulandığı gibi, (1) tarihi yapan gerçek insanlardır; (2) tarihsel eylemin öznesi birey değil, kitledir; (3) tarihte devrimci hareketler olduğunda, kitle belirleyicidir.

Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*’nin önsözünde materyalizmi tarih ve topluma uygulamasının formülünü anlatır:

“Ulaşmış olduğum ve bir kez ulaşıldıktan sonra incelemelerime kılavuzluk etmiş olan genel sonuç, kısaca şöyle formüle edilebilir: Varlıkların toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey bilinçleri

değildir, tam tersine, onların bilinçlerini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmelerinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temelde değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile –ki, bu, bilimsel bakımdan kesin olarak saptanabilir-, hukuki, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefi biçimleri, kısaca insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik şekilleri ayırdetmek gerekir. Nasıl ki, bir kimse hakkında, kendisi için taşıdığı fikre dayanılarak hüküm verilmezse, böyle bir altüst oluş dönemi hakkında da, bu dönemin kendi kendini değerlendirmesi göz önünde tutularak, bir hükme varılmaz; tam tersine, bu değerlendirmeleri maddi hayatın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir. İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini alamazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar. Çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların mevcut olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar. Geniş çizgileriyle asya üretim tarzı, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumsal-ekonomik şekillenmenin ileriye doğru gelişen çağları olarak *nitelendirilebilirler*. Burjuva üretim ilişkileri, toplumsal üretim sürecinin en son uzlaşmaz karşıtlıktaki biçimidir –bireysel bir karşıtlık anlamında değil, bireylerin toplumsal varlık koşullarından doğan bir karşıtlık anlamında; bununla birlikte burjuva toplumunun bağrında gelişen üretici güçler, aynı zamanda, bu karşıtlığı çözüme bağlayacak olan maddi koşulları yaratırlar. Demek ki, bu toplumsal oluşum ile insan toplumunun tarih-öncesi sona ermiş olur.”

(K. Marx, *Ekonomi Politğin Eleştirisi*, (çev. S. Belli), Ankara: Sol Yayınları, 1993, s.23-24.)